

„Mali, čiji si ti?“

*„Ti nemaš ono što imaju drugi, a drugi nemaju tvojih vrlina.
Iz te nepotpunosti rađa se društvenost.“*
Christian Gellert, njemački pisac, 1715-1769

*„Treba priznati razlike koje postoje i treba stati na gledište da jedni drugima nemamo što da
diktiramo.“*
Otokar Keršovani, 1902-1941

*„Kajti nečete spoznati
da su muži vaši brati
i da z med njih ima vsaki
z vami vu vsem del jednaki.“*
Hrvatska revolucionarna pjesma iz 1799.

UVOD

Zbog nestabilnosti vlade i povećanog rizika Ministarstvo financija odlučilo je ne izdati obveznice na međunarodnom tržištu te pričekati povoljnije uvjete. Rizik je uvijek vezan s prinosom; veći rizik = skuplje zaduženje. Nipošto se ne radi o "propaloj emisiji, prvi put u povijesti" (kako su neki mediji prenijeli) jer se emisija itekako mogla izvesti, ali po višoj cijeni, a cijena je viša jer je vlada klimava. Domaća previranja pomno prate i agencije za kreditni rejting, te se čini da hrvatski prioritet nije razriješiti rastuću društvenu polarizaciju, već postići viši rejting.

Naime, promatrajući suvremeni povijesni trenutak očito je da se hrvatsko društvo sve više polarizira (što se naposljetku odražava i na kreditni rejting). Narod se nastoji nagurati u stranu A ili u stranu B. Stvari se pokušavaju prikazati crno-bijelima, kao da između ne postoji ni jedna jedina nijansa sive. Jasno, to najviše odgovara onima koji upravljaju stranama A i B; „*ili si njihov, ili si naš - druge nemaš*“ (stih Zlatana Stipišića). Sva ona „međumasa“ - jer najviše je sive boje, a najmanje krajnosti - ekstremizira se i razjaruje, pa ako je tko u svojoj „društvenoj nijansi“ bio bjelji nego crniji gura ga se u oštriju bjelinu, a oni koji su naginjali tamnijoj tananosti pokušavaju se učiniti crnijima (ovdje se ne misli da je jedna strana pozitivna - svijetla, a druga negativna - crna). Kao da u svemiru postoje samo dva planeta, a sva ostala tijela nužno moraju biti sateliti ili prvog ili drugog; kao da je nezavisna orbita nemoguća; kao da ne postoji kozmos između njih - prostor kojega sunce također grije. K tome, ako ovaj međuprostor i ispuni kakvo tijelo koje uspije stvoriti svoje gravitacijsko polje, ono taj prostor nastoji monopolizirati i pripisati si sve nijanse sive.

Podjela društva izrazito koristi onima koji od podjele žive: medijima koji zarađuju prodajući oglasni prostor ovisno o gledanosti/čitanošću. Medijski se sadržaj najviše konzumira (tj. kupuje) kada postoji kakva vruća tema, raskol, skandal, afera. Potenciraju se različitosti kako bi se ni iz čega stvorile novosti (*PRIJELOMNA VIJEST: ljudi se ne slažu! Dvije društvene podgrupe imaju različite ideje! Nevjerojatno!!!* – ili - „*Prvi put u povijesti propala emisija obveznica!*“). Ekonomska sila gravitacije dvaju planeta zahvaća u nezavisni prostor, a marketinške manipulacije i spletke (tzv. *spinovi*, što je sinonim za muljanje i mazanje očiju, a prepoznatljiv je po izrazu „...iz izvora bliskih XY doznajemo...“) opet polariziraju građane - medijske konzumente, najčešće u dvije skupine: u jednoj su oni koji slijepo i

nekritički upijaju sve što dolazi iz izvora informacija kojemu su odlučili vjerovati, a u drugoj su oni koji više ne vjeruju nikome i pretvaraju se u kliničke paranoike, spremne u svemu uvijek vidjeti zavjeru.

U čemu je u svemu tomu uloga ekonomije? Za početak, ekonomska pitanja i teme postavljaju se u suvremenom društvu kao najvažnije i ključne. Ni stranka A ni stranka B neće dobiti ili izgubiti izbore na temama iz kemije, teologije, jezikoslovlja, kinologije ili kineziologije, ali iz ekonomije hoće. Ekonomija je u određenom smislu uspostavila čvrstu diktaturu nad najvažnijim društvenim pitanjima. No, ekonomska znanost tek je od 2008. počela ozbiljnije preispitivati osnovne ljudske motivacije, što će reći da su ekonomisti kroz povijest razvili relativno pouzdane uređaje za navigaciju i imaju solidno točan zemljovid, ali nisu kadra političarima reći gdje je točno na karti obećana zemlja.

Ekonomska znanost u polarizaciji ima bogatu tradiciju; vrlo je česta podjela ekonomista ona na liberale - koji se zalažu za dominantnu ulogu tržišta u ekonomiji, i socijaliste - koji naglašavaju ulogu države i njenih institucija. I kao što mnogi smatraju da osoba koja nagine strani A automatski podupire sve ideje i inicijative koje pristižu s te strane (pa ako se tko jednom uključio u peticiju neke udruge podrazumijeva se da će čitav život potpisivati sve što ta udruga pošalje), tako mnogi smatraju da je i podjela na liberale i socijaliste ujedno svjetonazorska podjela, predodređena taborom A ili B. Socijalni nauk Crkve izvrsno podučava kako razriješiti te dileme.

GLAVNI TEKST

Pitanje „Mali, čiji si ti?“ od najkraćih nogu cilja osobu smjestiti u ladicu, u obor. Najsirovija je podjela nadvoje: A ili B. Jednom kad je osoba ukalupljena ne dopušta joj se nadići taj kalup. Pripisuju joj se karakteristike skupine; „*njeni su iz obora A, dakle, ona je _____*“. Taj mehanizam percepcije toliko je uvriježen da ga se i ne primjećuje, premda ga mnogi često (svjesno ili nesvjesno) primjenjuju. Koliko se puta dnevno osoba gurne u ladicu samo zato jer je to jednostavnije nego pokušati ju promatrati bez ikakvih „naočala“? Žene su loši vozači, hadezeovci su lopovi, esdepeovci nisu patrioti, Srbi su zlikovci, katolici su dobri ljudi, ekonomski liberali su ljevičari, a ljevičari su nevjernici? Svrstavanjem osobe u određenu društvenu skupinu često se toj osobi pripisuju osobine koje netko smatra karakterističnima skupini, a da se uopće ne propitkuje istinitost, prikladnost i stvarna proširenost te karakterizacije. To je loše.

Dobro je preispitati je li ekonomski liberalizam u skladu s katoličkim svjetonazorom, i utvrditi je li polariziranost na ekonomskom području premostiva. Naime, hrvatska politička polarizacija na lijeve i desne može se usporediti s podjelom ekonomista na one koji se zalažu za veće individualne slobode, manju regulativu, više prostora tržišnoj ekonomiji a manje državi, te one njima suprotne. No, socijalni nauk Crkve o tomu se, zapravo, uopće ne izjašnjava, niti traži od vjernika ikakvo svrstavanje u bilo kakve ladice. Kršćanski svjetonazor vjernike potiče na zauzimanje za opće dobro, pravedno društvo, solidarnost i supsidijarnost, brigu za siromašne, itd. Tim se ciljevima može prići i slijeva i zdesna, mogu se postići na različite načine, te se nigdje u Katekizmu Katoličke Crkve ne zahtijeva priklanjanje isključivo jednome taboru, jednoj opciji, jednom putu. Način na koji će se navedeni ciljevi postići prepušten je čovjeku.

S obzirom na to da svijet nije najčešće crno-bijeli, postoji širok spektar od krajnje liberalnih ekonomista do ekstremnih socijalista. „Tvrdo“ liberalne postavke koje tvrde da je čovjek ponajprije egoist koji nastoji steći osobnu korist, a ne koristi za društvo, te da je najvažnija ljudska motivacija povećanje materijalnog bogatstva, opisuju sve ljude (ne samo ekonomiste!) kao sociopate. Međuodnos pojedinca i društva daleko je složeniji od toga, a kao dokaz mogu se pružiti jezik i pismo.

Apsolutna nadmoć čovjeka kao živog bića na zemlji proizlazi većim dijelom iz toga što ima apsolutno najsloženiji način komunikacije među svim bićima - jezik. K tome, izumljen je način prijenosa jezika bez govora, putem pisma. Ni jedno ni drugo nemaju smisla ako je čovjek ponajprije sebično stvorenje, te se potencijal i jezika i pisma ostvaruje jedino u zajednici - društvu. Čovjeku koji živi sam na otoku ne treba ni jezik ni pismo. Štoviše, osoba koja živi sama na otoku nikad ne će imati ekonomski standard života kakvoga uživa prosječan građanin (koliko god taj otok bio bogat resursima!), jednostavno stoga što podjela rada i specijalizacija poslova u društvu omogućuju podizanje kvalitete života za sve članove zajednice. Višetisućljetna povijest jezika i pisma ukazuju na to da čovjek ekonomski prosperira u zajednici, u društvu,

a ne kao egoist. Stoga, krajnji je liberalizam za antropologe otpisan kao jednostavno pogrešan - temeljen na krivim pretpostavkama, a za katolike otpada i kao moralno neprihvatljiv. Budući da svaki čovjek uživa koristi života u društvenoj zajednici (osim izoliranih pustinjača i većma fiktivnih samotnjaka na pustim otocima), svaki pojedinac snosi i odgovornost za društvo jer je neprihvatljivo uživati koristi bez pružanja reciprociteta. Ljudi nisu pijavice.

U redu, krajnje liberalni ekonomisti očito su u nesuglasju s kršćanskim svjetonazorom. Što je s onima koji su više sivo „nijansirani“, koji nisu zagazili u krajnost?

Postoji više pozitivnih strana ekonomskog liberalizma. On se, primjerice, zauzima za supsidijarnost koju potiče socijalni nauk Crkve, a koja je kompatibilna s liberalnim poimanjem ekonomije. Supsidijarnost označava donošenje i provođenje odluka na najnižoj mogućoj razini, što znači da pojedinca u potrebi treba osnažiti za samostalno djelovanje, a ne ga kroz solidarnost učiniti ovisnim i pasivnim primateljem tuđe pomoći. Siromašne (pri čemu siromaštvo ne označava samo odsustvo materijalnoga bogatstva, nego i isključenost iz društva) treba učiniti subjektima, a ne objektima. Blaže forme liberalnog kapitalizma naglašavaju upravo taj aspekt, zauzimajući se za manju ulogu države u korist poticanja najnižih slojeva na proaktivno djelovanje. Također, pojedini liberalni ekonomisti smatraju da se društvene organizacije na nižoj razini trebaju snažnije aktivirati (udruge, sindikati, župe...), a ne uvijek tražiti s više, državne razine ono što se može realizirati i na nižoj. Liberali također opravdano ukazuju na to da postoje objektivna ograničenja onoga što državne institucije mogu učiniti, te da dobre namjere često ne vode do dobrih ishoda. Često društvena dinamika nije poznata toliko dobro da bi se mogla isplanirati efikasna provedba inače sasvim dobrih i plemenitih ideja. Lijepi planovi znaju spektakularno propasti i k tome dovesti do neželjenih posljedica, te još i pogoršati početni položaj. Oni koji se zauzimaju za slabije uloge države u gospodarstvu naglašavaju te potpuno valjane argumente.

U polariziranom ekonomskom svijetu nužno je shvatiti da nijedna strana nema monopol na istinu. Potrebno je pronaći ravnotežu između krajnjeg liberalizma u kojemu se idolizira sloboda pojedinca i tržišni mehanizmi, i krajnje socijalističkog modela u kojemu je društvo (zajednica/država) prioritet, a individualna prava i slobode drugorazredni pojmovi.

Beskonačne i većinom isprazne političke polemike i naguravanje u tabore sprječavaju dijalog koji je nužan za izlazak iz ekonomske krize, a katolički socijalni nauk ukazuje i na bespredmetnost polarizacije, i na viziju rješenja. Naime, suvremeni ekonomisti u boljem slučaju ne znaju što čovjek doista želi i hoće u životu, a u goreu cijene da teži ka povećanju osobnog bogatstva. U najgoreu slučaju definiraju čovjeka kao egoista koji uvijek i prije svega misli samo na sebe; čovjeka smatraju strojem, a materijalna dobra njegovim pogonskim gorivom. No, odricanje i žrtvovanje za zajednicu, za društvo, ključan je sastojak uspjeha civilizacije. Ako je više uvijek bolje onda nitko neće biti spreman na odricanja koja su nužna za postizanje općeg dobra. Rješenje ekonomske krize djelomično se sastoji u ispravnom rangiranju ekonomskih dilema koje se, kako je već rečeno, ne bi smjelo postavljati za konačna društvena pitanja. Podrediti interese pojedinaca interesu društva ne gazeći njegove temeljne slobode, služiti općem dobru, razumjeti razliku između puta i cilja, uvidjeti kako je cilju moguće prići s različitih strana - sve su to vizije rješenja.

(Članak se temelji se na izlaganjima s konferencije „Pogrešna autonomija: katolički spor s liberalizmom“ održanom 2014. god. na Katoličkom američkom sveučilištu u Washingtonu.)

Zašto rast BDP-a nije konačno hrvatsko pitanje

Ekonomski fundamentalisti i radikalni liberali pretpostavljaju da su materijalna dobra *dobra* u pravom smislu riječi. Imati materijalne stvari je dobro. Više je bolje. Težnja rasti količine posjedovanoga je dobra. Proširujući tu ideju na makroekonomsku razinu ekonomski rast postaje društveni prioritet. Kad BDP (ili rejting) pada političari bi se najradije zavukli u mišju rupu. Ekonomski rast prezentira se kao nužnost, prioritet, on se predstavlja mjerilom uspjeha. Sve je ostalo sekundarno. Štoviše, smatra se da ako se ekonomija uredi tako da postoji rast BDP-a, mala nezaposlenost i niska inflacija, sve će ostalo nekim čudom samo sjesti na svoje mjesto i društvenih problema više neće biti (barem ne bitnijih). Naravno, to je potpuno pogrešno, i to iz sljedećih razloga.

Kao prvo, biti bogat nije grijeh, materijalna dobra nisu zlo, i doista - bolje je imati nego nemati. No, materijalna dobra samo su instrumenti; oni su cesta, most i tunel na putu, ali nisu cilj puta. Tko nije dobro odredio viši cilj, odnosno odredište putovanja, onda je sasvim svejedno što se vozi po izvrsnoj cesti, što su tuneli fantastično projektirani, a mostovi stabilni i nikad zbog bure zatvoreni. Predivna cesta dovest će na krivo odredište. Povećanje materijalnog bogatstva najčešće nije čovjekov *cilj* nego *put* kojim on nastoji ostvariti neki životni cilj (često su to moć, visok položaj i status u društvu, te lagodan život). Ili: materijalna dobra su „ljestve“ do više razine punine života, ali cilj nije imati ljestve nego naći se na višoj razini. Ekonomija stoga uopće ne daje odgovor na pitanje što je potrebno kako bi čovjek imao ispunjen, potpun život, nego uglavnom zamjenjuje glazbu instrumentom, što je krucijalna pogreška. Ekonomsko bogatstvo najčešće je samo način ostvarenja neekonomskih ciljeva. Krivo definirajući temeljne postavke, zamjenjujući put ciljem, krajnje liberalni ekonomisti nisu u stanju opisati temeljne ljudske motivacije te dizajniraju ekonomski sustav primjeren sociopatu, a ne zdravu čovjeku. Zato ekonomska pitanja nisu konačna društvena pitanja.

Smanjenje podvojenosti u društvu nije potrebno radi povećanja kreditnog rejtinga, nego radi povećanja kvalitete života kroz učinke zajedničkog rada na ostvarenju općeg dobra. Zajedništvo pojedinaca koji, premda imaju različite svjetonazore, uspijevaju nadići podjele i zajedno raditi za opće dobro čitavog društva – to mora biti cilj svake politike. A kao posljedica toga doći će i viši kreditni rejting.